

Н. А. Ковальська

*Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»*

**Вставні та вставлені конструкції
в текстах сучасного українського економічного дискурсу**

Ковальська Н. А. Вставні та вставлені конструкції в текстах сучасного українського економічного дискурсу. Статтю присвячено дослідженню вставних і вставлених конструкцій та їхній ролі в сучасному українському економічному дискурсі. Розглянуто природу парентетичних конструкцій та принцип диференціації вставних та вставлених компонентів у сучасному мовознавстві. Подано класифікацію за типом привнесеного в речення значення. Охарактеризовано структурні параметри та прагматичні функції вставлень. Проаналізовано особливості функціонування парентетичних конструкцій у текстах економічного дискурсу на матеріалі статей сучасного українського журналу «Економіст».

Ключові слова: вставні та вставлені конструкції, вставлення, парентеза, парентетичні конструкції, економічний дискурс.

Ковальская Н. А. Вводные и вставные конструкции в текстах современного украинского экономического дискурса. Статья посвящена исследованию вводных и вставных конструкций и их роли в современном украинском экономическом дискурсе. Рассмотрена природа парентетических конструкций и принцип дифференциации вставных и вставленных компонентов в современном языкознании. Представлена классификация по типу привнесённого в предложение значения. Дана характеристика структурным параметрам и прагматическим функциям вставок. Проанализованы особенности функционирования парентетических конструкций в текстах экономического дискурса на материале статей современного украинского журнала «Экономист».

Ключевые слова: вводные и вставные конструкции, вставка, парентеза, парентетические конструкции, экономический дискурс.

Kavalska N. A. Parenthetic Constructions the Texts of Modern Ukrainian Economic Discourse. The article investigates the parenthetic constructions and their value in modern Ukrainian economic discourse. The nature parenthetic structures and the principle of differentiation and the plug inserted components in modern linguistics. Presented classification by type of imbedded in sentence meaning. Structural parameters and pragmatic function inserts are characterised. Analysis of the functioning parenthetic constructions in texts economic discourse on the material articles of modern Ukrainian magazine «The Economist».

Key words: parenthetic constructions, inset, parenthesis, economic discourse.

Антропоцентрична парадигма сучасних лінгвістичних досліджень, спрямованих на вивчення мови в діяльності людини, мови в процесі міжособистісної взаємодії, пояснює спрямованість уваги вчених на дослідження соціальних, психологічних і прагматичних аспектів мовленнєвої поведінки особистості. Зокрема, актуалізаторами мовленнєвої прагматики виступають вставні та вставлені конструкції.

Починаючи з М. В. Ломоносова, у лінгвістиці періодично порушувалося питання функціонування вставних категорій, проте кожен із великих дослідників розглядав його залежно від вихідних методологічних позицій. Тривалий час вставні та вставлені конструкції не підлягали всебічному й системному аналізу. Зокрема, недостатньо досліджено прагматичний аспект функціонування вставлень у різних типах інституційного дискурсу.

Актуальність нашого дослідження зумовлена необхідністю вивчення прагматичної природи вставлень у текстах економічного спрямування.

Метою статті є дослідити структурно-функціональний потенціал вставних і вставлених конструкцій у сучасному українському економічному дискурсі.

Зважаючи на мету дослідження, визначено ряд завдань:

- 1) охарактеризувати поняття «парентеза», «вставні» та «вставлені конструкції»; 2) дослідити природу парентетичних конструкцій та принцип диференціації вставних та вставлених компонентів; 3) відобразити структурні й функціональні особливості парентетичних конструкцій та показати актуальність їхнього вживання в текстах економічного дискурсу.

Тривалий час вставні та вставлені одиниці, не маючи чіткого розмежування, перебували в статусі ускладнювальних компонентів структури простого речення (О. Г. Руднев, О. М. Гвоздєв та ін.).

Відокремлення один від одного відбулося в кінці 50-х – на початку 60-х років ХХ століття. Автори «Граматики русского языка» [4] О. М. Гвоздев, С. М. Галкіна-Федорук, І. А. Бабакова, А. І. Анікін, М. О. Карпенко, А. Б. Шапіро, І. І. Щеболева, В. Тихомиров, порівнюючи структуру категорій вставності й вставлення, характер їхнього розміщення в реченні й функції, вперше звернули увагу на розмежування цих понять на підставі існування ряду суттєвих відмінностей та особливостей.

Не зважаючи на те, що вставні та вставлені конструкції вже тривалий час є предметом уваги лінгвістів, й досі немає однастайності щодо їхньої інтерпретації та функціонального навантаження в реченнєвій структурі.

Окрім того, у мовознавстві можна зафіксувати ряд термінів на позначення цих мовленнєвих утворень: «вставні та вставлені словосполучення», «вставлено-модальні слова», «вставлені» чи «вставлено-союзні компоненти», «вставлено-модальні одиниці», «вставлені конструкції», «вставлені слова й звороти», «вставлені речення», «вставні елементи», «внесення», «вставні конструкції», «вставлені висловлювання» тощо.

Варто зазначити, що, наприклад, зарубіжні дослідники синтаксису романо-германських мов не розмежують вставні та вставлені одиниці, а об'єднують їх у поняття «парентеза» («парантеза»).

Радянський мовознавець О. В. Александрова, вказуючи на те, що «речення живої мови часто набувають різного роду порушення лінійної струнності, плавності ритму та інтонації за допомоги різних внесень» [1:43], парентетичними називає такі синтаксичні конструкції, що вринаються до складу речення й порушують лінійні синтаксичні зв'язки [1:42].

«Парентеза (гр. *parenthesis*) – це внесення чи вставлення в реченнєву структуру будь-яких елементів, що співвідносні зі змістом базового складу речення або ж його конструктивних частин і які виходять за межі усталених синтаксичних зв'язків, які можуть реалізуватися між компонентами основного змісту» [2:289].

У своєму дослідженні в широкому розумінні ми використовуємо терміни «вставні та вставлені конструкції / компоненти» та «парентетичні (парантетичні) конструкції», до складу яких уналежнюємо вставні та вставлені слова, словосполучення й речення.

У сучасній лінгвістиці більшість мовознавців розмежує категорію вставності й категорію вставленості, проте через свою змістову неоднорідність, але, разом із тим, і їхню схожість, ці явища досить часто тлумачать неоднозначно.

Загалом, синтаксисти М. Каранська, Н. Валгіна, В. Бабайцева, Є. Скоблікова, А. Загнітко, К. Шульжук, Л. Кадомцева, В. Сидоренко, М. Плющ та ін. вбачають розрізнення категорій вставності й вставлення за змістом та їхній

спільності у відсутності синтаксичного зв'язку зі структурою речення. Так, К. Шульжук чітко розмежує ці поняття, диференціюючи їх за суб'єктивно-об'єктивним спрямуванням: «На відміну від вставних слів, словосполучень і речень, що виражають суб'єктивне ставлення того, хто говорить, до висловленої ним думки, вставлені слова, словосполучення й речення виражають такі додаткові повідомлення чи побіжні асоціативні зауваження, які доповнюють, уточнюють, розвивають зміст висловлення, вказуючи на якісь деталі чи нові факти, що не були передбачені в перший момент формулювання думки» [8:169].

Вітчизняна дослідниця З. Олійник, аналізуючи категорію вставності й категорію вставленості, зазначає:

1) обидві категорії, не зважаючи на наближеність у функціональному плані, не сполучувані ні за формою, ні за функцією, ні за значенням;

2) категорія вставленості, виконуючи диференційну функцію, зближена з категорією суб'єктивної модальності, проте не є засобом її вираження;

3) висловлювання, що містять вставні та вставлені компоненти, являють собою багаторівневу інформативно-прагматичну структуру;

4) вставні та вставлені компоненти реалізовані на базі синтаксичних зв'язків, що суперечить традиційним поглядам про їхню синтаксичну незв'язаність, ізольованість;

5) вставні компоненти мають узуальний характер;

6) вставлені компоненти є результатом суб'єктивного членування / доповнення інформативного поля висловлювання;

7) категорія вставленості виконує стилістичну й стилетвірну функцію;

8) категорії вставності / вставленості репрезентують універсальну категорію суб'єктивності в мові;

9) категорії вставності / вставленості виступають засобом структурування тексту (дискурсу) [7:57–58].

Не зважаючи на розмежування вставних і вставлених конструкцій за структурою та функціональністю, їхня спільність репрезентована наявністю суб'єктивно-модального (оцінного) значення. За допомоги суб'єктивно-модальної конструкції може передаватися суб'єктивне ставлення мовця до повідомлюваного, а також привнесення додаткової інформації чи принагідного авторського зауваження шляхом вставлень у загальну структуру речень.

Визначаючи функціональний потенціал парентетичних конструкцій, варто зазначити, що «вставлені конструкції демонструють раціональність мовлення, її логічність і точність, і

саме в цьому полягає їхня експресивність, вставні – являють емоційну експресію мовлення» [6:82].

Вставними конструкціями є «окремі слова, групи слів і цілі речення, які виражають ставлення того, хто говорить, до висловлюваної думки, характеризують спосіб її оформлення чи вказують на джерело повідомлення, на зв'язок із попереднім чи наступними тощо» [3:48].

У ролі вставних виступають переважно модальні слова, словосполучення й речення, що можуть виражатися дієслівними, іменниковими, прислівниковими, прикметниковими, числівниковими, займенниковими формами.

Загалом, вставні конструкції в комплексі з іншими мовними компонентами виступають ефективним засобом реалізації мети автора – досягнення чіткості й логічності передачі інформації в науковому економічному дискурсі.

Представлені в текстах статей українського журналу «Економіст» вставні конструкції можна поділити на такі групи за типом привнесеного в речення значення:

1) вираження оцінки ступеня вірогідності, достовірності повідомлюваного: *безумовно, безперечно, справді, можливо, мабуть, звичайно, очевидно* та ін.: **Безперечно, еволюція лібералізму, як напряму економічної науки з теорії інтеграції, можлива лише за умов існування конкуренції з боку інших наукових теорій та шкіл; Цей комплексний та історичний підхід, безумовно, позитивно вплинув на формування теорії інтеграції** (Економіст. – 2015. – № 1. – С. 18);

2) позначення переліку, зв'язку думок, послідовності їхнього викладу чи логічного завершення: *по-перше, по-друге, до речі, отже, таким чином, однак* та ін.: **Отже, процес економічної інтеграції є складним та суперечливим** (Економіст. – 2015. – № 1. – С. 20); **Крім того, переважна більшість із них стосується періоду адміністративно-командної системи та економіки** (Економіст. – 2015. – № 1. – С. 30);

3) позначення почуття мовця, його емоційного стану: **На жаль, існуюча система фіскального регулювання використання та охорони водних ресурсів не спрацьовує в плані вилучення водної ренти, особливо в таких ланках національного господарства, як харчова промисловість, металургія та електроенергетика** (Економіст. – 2015. – № 1. – С. 35); **На жаль, нині посилення економічного тиску з метою раціоналізації використання водних ресурсів не буде підтримане суспільством та не призведе до очікуваних позитивних наслідків** (Економіст. – 2013. – № 1. – С. 52). Такі конструкції нечисленні в текстах наукового стилю, оскільки їхнє використання є характерним більше для художнього й розмовного стилів;

4) вказівка на джерело повідомлення: *на думку..., за словами..., на погляд..., як зазначає..., як вважаємо* та ін.: **Основною причиною при цьому,**

на думку вченого, стала неспроможність формування певного спільного інституціонального середовища інтеграційного угруповання (Економіст. – 2015. – № 1. – С. 19); **За даними Головного управління Держземгентства у Волинській області, під автодорогами загального користування в межах населених пунктів зайнято 3796,7 га земель, що становить 0,2% земель області** (Економіст. – 2015. – № 1. – С. 37).

Вставлені конструкції являють собою «слова, словосполучення й речення (прості чи складні), які вводять в інше (основне щодо них) речення, але синтаксично з ним не зв'язані, інтонаційно відокремлені від нього і вносять різного роду додаткові повідомлення, зауваження, уточнення чи пояснення до змісту основного речення чи окремих його членів» [3:48].

Різноманітні за своєю структурою, вставлені елементи:

а) можуть бути двоскладними та односкладними: **На завершальних етапах ІД (організація і початок серійного виробництва інноваційної продукції) основними формами фінансового забезпечення ІД є самофінансування (за рахунок прибутку), банківське кредитування та податкове стимулювання** (Економіст. – 2015. – № 1. – С. 12); **На етапах переходу інноваційного проекту від «зрілості» до експансії фінансування ІД може здійснюватись за рахунок залучення фінансових ресурсів на фондових ринках шляхом публічного розміщення акцій (ІПО) та облигацій (характерними прикладами можуть бути колишні стартапи Apple, Microsoft тощо)** (Економіст. – 2015. – № 1. – С. 13);

б) можуть мати синтаксичну форму складносурядних, складнопідрядних речень та інколи складних синтаксичних конструкцій із різними типами синтаксичного зв'язку: **Основними формами податкової підтримки ІД підприємств слугують податкові кредити (відстрочка по сплаті податків на певний період, який може тривати декілька років)...** (Економіст. – 2015. – № 1. – С. 13); **Однак реальний стан інформаційної трансформації в Україні є парадоксальним (незважаючи на існування потужної національної науково-технічної школи, вагомими внесками вітчизняних науковців у розвиток інформаційних засад забезпечення сталого розвитку)** (Економіст. – 2015. – № 1. – С. 16); **У широкому розумінні інституційне забезпечення слід визнати динамічним процесом формування інституцій (правила, сформовані формальними та неформальними утвореннями суспільно-економічних формацій, які впливають на поведінку учасників ринку) та інститутів (організаційно оформлена система правил і норм), які консолідовано у формі організації (підприємства, інфраструктура, державні органи), закону (нормативно-правові акти) та**

функції-правила (ринок, ціноутворення, конкуренція, праця, власність, підприємство) у процесі еволюції ринкового механізму (Економіст. – 2015. – № 1. – С. 28).

Поширеним також є уживання вставних компонентів у структурі вставлених. Напр.: *Окрім того, контрольні повноваження ВОФК повинні поширюватися і на приватногосподарську діяльність держави (підприємства з державною участю), на використання державних коштів у приватному господарстві (наприклад, підприємства, що одержують дотації від держави) та на перевірку сплати податків* (Економіст. – 2015. – № 1. – С. 31); *Але треба усвідомлювати те, що включення в модель додаткових умов (зокрема, умов бюджетного розподілу) неминуче зменшує величину фонду споживання, що в кінцевому підсумку веде до реального збалансованого розподілу національного доходу* (Економіст. – 2013. – № 1. – С. 41).

Найхарактернішими функціями вставлень називають: 1) пояснювально-уточнювальну (повторне найменування, конкретизація); 2) причинно-мотиваційну; 3) довідково-відправну; 4) конкретизувальну (модально-оцінну) [5:77].

Загалом, прагматичні функції парентетичних елементів представлені двома видами: композиційно-прагматичні (інтегративна, дискретизаційна, ретроспективно-проспективна), семантико-прагматичні (доповнювальна, уточнювальна, емоційна, оцінна, вказівка на джерело інформації). Зважаючи на це, можна стверджувати, що в текстах сучасного українського економічного дискурсу парантезу вживають із метою поширення й насичення речення інформацією та, відповідно, передачі співрозмовнику своїх думок, свого бачення описуваного.

Отже, можна зробити висновок, що активне використання вставних і вставлених конструкцій зумовлено стилістичними, комунікативними та стилістичними потребами побудови наукових текстів. Комунікативно-прагматична природа парентетичних конструкцій як невід'ємних компонентів тексту активізує процес формування думки та сприяє реалізації задумів автора. Подальші дослідження передбачають більш детальне вивчення прагматичних аспектів вставних і вставлених конструкцій як засобів експресивізації в економічному дискурсі.

Література

1. Александрова О.В. Проблемы экспрессивного синтаксиса / О. В. Александрова. – М. : Высшая школа, 1981. – 185 с.
2. Беляев Ю. И. Синтаксис современного русского литературного языка: Учебное пособие / Ю. И. Беляев. – Херсон : Айлант, 2001. – 49 с.
3. Ганич І. Д., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів / І. Д. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.
4. Грамматика русского языка. – Т. 2: Синтаксис. – М. : Изд-во АН СССР, 1954. – 703 с.
5. Загнітко А. Український синтаксис: Теоретико-прикладний аспект / А. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2009. – 150 с.
6. Кобец Е. В. Рациональные и эмоциональные характеристики публичной речи: к вопросу об использовании вставных и вводных конструкций в политическом дискурсе / Е. В. Кобец // Перспективы науки. Филология. – № 3 (18). – 2011. – С. 79–87.
7. Олейник З. П. Вводные и вставочные компоненты в структуре высказывания и текста: Дис... канд. филол. наук: 10.02.15 / Зинаида Павловна Олейник / Донецкий национальный ун-т. – Донецк, 2002. – 340 с.
8. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: Підручник / К. Ф. Шульжук. – К.: Академія, 2004. – 408 с.